

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА
імені ПЕТРА ВАСИЛЕНКА
КАФЕДРА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ
КАФЕДРА КУЛЬТУРНИХ УНІВЕРСАЛІЙ**

МОВА. НАУКА. КУЛЬТУРА
Збірник наукових праць
за матеріалами
міждисциплінарної науково-практичної
конференції, присвяченої 85-річчю
Харківського національного технічного
університету сільського господарства
імені Петра Василенка
10 червня 2015 р.

Харків 2015

УДК 81' 42
ББК 81.2-5

Мова. Наука. Культура: Збірник наукових праць за матеріалами міждисциплінарної науково-практичної конференції, присвяченої 85-річчю Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Харків, 10 червня 2015 р.) / ХНТУСГ імені Петра Василенка. – Харків: «Міськдрук», 2015. – 852 с.

У збірнику наукових праць представлено матеріали міждисциплінарної науково-практичної конференції, присвяченої 85-річчю Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка, з питань теоретичного та прикладного термінознавства, лінгвістичних досліджень, методики викладання мовних дисциплін професійного спрямування, сучасних освітніх процесів, проектної роботи та культури фахової мови.

Друкується за рішенням Вченої ради ХНТУСГ імені Петра Василенка від 28.05.2015 р., протокол № 7 від 28.05.2015 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Л.М. Тищенко, академік НААН України, доктор технічних наук, професор; **В.І. Жила**, кандидат технічних наук, професор; **Є.С. Ємельянова**, кандидат філологічних наук, доцент; **М.О. Мазоренко**, кандидат філософських наук, доцент; **О.В. Бувалець**, кандидат філологічних наук.

ISBN 978-617-619-173-5

Матеріали подаються в авторській редакції. За зміст і фактологію відповідальність несе автор.

© Харківський національний
технічний університет сільського
господарства імені Петра Василенка
2015 р.

3. Завгородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Завгородній, Л.Г. Вознюк, Т.С. Смовженко. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. – 587с.

4. Крысин Л. П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни / Л. П. Крысин // Русский язык конца XX столетия (1985 – 1995). – М.: Наука, 1996. – С. 147–154.

5. Кудрявцева Л.А. Моделирование динамики словарного состава языка /Л.А. Кудрявцева. – К.: ИПЦ Киевский университет, 2004. – 208 с.

6. Муромцева О.Г. Про деякі активні процеси в словниковому складі української літературної мови кінця 80–90-х років ХХ ст. / О.Г. Муромцева // Українська мова: з минулого в майбутнє. – К.: Наукова думка, 1998. – С. 115–116.

7. Словник іншомовних слів / [уклад. С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута]. – К.: Наук. Думка, 2000. – 680 с.

8. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О.А. Стишов. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. – 288 с.

9. Großw-rterbuh Deutsch als Fremdsprache / – Langenscheidt KG. Berlin und München. 2003. - 1253 S.

Михайло Гінзбург
(Харків, Україна)

МОВНІ ЗАСОБИ ПОДАВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ

У ФАХОВИХ ТА ЗАГАЛЬНОЖИВАНИХ ТЕКСТАХ

Вступ. Важливе місце у позамовній дійсності посідають процеси, учасниками яких є два або більше об'єктів (істот чи неістот), а кожен з них одночасно впливає на другий (інші) та зазнає їхнього впливу. Такі процеси називають **взаємодією** (*англ.* interaction, *рос.* взаимодействие).

Взаємодія має об'єктивний і універсальний характер. Саме завдяки універсальності взаємодії відбувається взаємний зв'язок усіх структурних рівнів буття, матеріальна єдність світу. Тому **взаємодія** – це **філософська категорія** (*англ.* philosophical category, *рос.* философская категория), що відбиває вплив об'єктів матеріального світу один на одного, їхню взаємну

зумовленість, змінювання їхнього стану, взаємні переходи, а також породження одним об'єктом другого (інших). Властивості об'єктів можуть виявлятися й бути пізнаними тільки у взаємодії з іншими об'єктами. Саме взаємодія визначає причиново-наслідкові зв'язки. Кожен з об'єктів, що взаємодіють, є причиною другого (інших) та одночасно наслідком зворотного впливу протилежного об'єкта (протилежних об'єктів). Взаємодія протилежностей є джерелом і причиною виникнення, руху та розвитку об'єктів. Усяку взаємодію супроводжує передавання матерії, енергії (руху) та/або інформації [3 V, 7].

Кожна форма руху матерії ґрунтується на певних типах взаємодії структурних елементів. Відповідно філософська категорія **взаємодії** конкретизується, прив'язуючись до предмета досліджування окремих наукових дисциплін, і в кожній з них стає **спеціальнонауковою категорією** (*англ.* special scientific category, *рос.* частнонаучная категория). Наприклад, у фізиці під взаємодією розуміють вплив фізичних тіл (частинок) одне на одного (одна на одну), що спричинює змінення стану їхнього руху [3 V, 7]. Хімія вивчає реакції, тобто взаємодію, що спричинює зміну хімічної природи речовин [32, 367]. Сучасна біологія досліджує взаємодію на різних рівнях: молекулярному, клітинному, організмовому, популяційному, видовому, біоценозу. Предметом суспільних наук є ще складніші типи взаємодії людей між собою і з навколишнім світом, що визначають структуру суспільства, людську поведінку та свідомість [3 V, 7]. Отже, нема жодної царини знань, яка б не вивчала певні типи взаємодії.

Взаємодія посідає важливе місце й у буденному житті, де її розуміють як будь-які стосунки між людьми, наприклад, шлюбні, спілкування, спортивні змагання, бійки, бойові дії тощо.

Залежно від кількості учасників можна виділити два різновиду взаємодії: парну та колективну.

Парна взаємодія (*англ.* pair interaction, *рос.* парное взаимодействие) – це модель, за якої кожную пару учасників, що взаємодіють, можна розглядати ізольовано, незалежно від інших. Таку модель широко використовують у фізиці,

наприклад описуючи електростатичну чи гравітаційну взаємодію, у техніці та інших сферах життя. Зокрема у буденному житті як парну взаємодію можна, наприклад, розглядати традиційні шлюбні стосунки, змагання з парних видів спорту (гру в шахи, шашки, поєдинки боксерів, борців, парні катання на ковзанах) тощо.

Колективна взаємодія (*англ.* collective interaction, *рос.* коллективное взаимодействие) – це процес безпосереднього чи опосередкованого взаємного впливу багатьох учасників, що породжує їхню взаємну зумовленість та взаємні зв'язки. У фізиці система, яка складається з великої кількості частинок, що взаємодіють, набуває колективних властивостей, що виявляються в узгодженому русі всіх її частинок [3 XII, 423]. Колективна взаємодія може відбуватися як між частинами певних груп, так і між цілими групами. Зокрема як колективну взаємодію можна розглядати змагання з командних видів спорту (футболу, баскетболу, хокею тощо), ринкову конкуренцію, бойові дії тощо.

З огляду на універсальний характер взаємодії її має відбивати мова як фахова, так і загальноживана.

Взаємодію в українських текстах зазвичай подають за допомогою таких основних засобів:

– **взаємно-зворотних дієслів** (*англ.* reciprocal-reflexive verb, *рос.* взаимно-возвратный глагол [1, 74]), тобто дієслів, що передають взаємно спрямовані процеси двох і більше суб'єктів, кожен з яких одночасно є об'єктом: *боротися//поборотися, гуртуватися//згуртуватися, змагатися//позмагатися, листуватися, обмінюватися//обмінятися, зустрічатися//зустрітися, радитися//порадитися*. Лексико-семантичні варіанти дієслів з цим значенням пов'язані або з граматичною формою множини суб'єкта і відповідно дієслова (*колеги постійно листуються*) або з формами однини і залежним іменником у формі орудного відмінка з прийменником, що позначає другого або інших діячів (*радитися з підлеглими, листуватися з учнем*) [21, 11].

– **взаємно-зворотний займенник** *один одного* [4, 197], правила вживання форм якого залежно від граматичного роду і числа до сьогодні не сформульовано;

– поєднання взаємно-зворотного дієслова з взаємно-зворотним займенником у відповідній формі для підкреслення значення взаємності [21, 11] (*колеги постійно листуються одне з одним*).

Мета цієї статті – дослідити традиційні українські норми вживання форм взаємно-зворотного займенникового іменника *один одного* залежно від роду та числа вказуваних істот (неістот) і дати практичні рекомендації розробникам нормативно-правових актів та інших фахових текстів щодо певних типових конструкцій.

1. Український взаємно-зворотний займенник *один одного* на тлі інших мов

Оскільки жодну мову не можна вивчати ізольовано, окремо від загального граматичного досвіду, набутого на ґрунті інших мов, доцільно розпочати із загальних властивостей взаємно-зворотних займенників у різних мовах на прикладі англійської, німецької, російської та української.

Взаємно-зворотні займенники (*англ.* *reciprocal pronoun* [1, 227; 2, 49], *нім.* *reziproke Pronomen* [12, 243], *рос.* *взаимные местоимения* [1, 227]) – це займенникові одиниці із взаємним значенням, які вказують на дві або більше істот (неістот), що взаємодіють і завдяки цьому перебувають у певних відношеннях [1, 227; 13, 260; 36, 295]. Взаємно-зворотні займенники властиві багатьом мовам: в англійській – це *each other* та *one another* [2, 54], у німецькій – *einander* [12, 243]; у російській – *друг друга* [25], в українській – *один одного*¹ [4, 197].

Хоч граматики англійської та німецької мов, зокрема видані в СРСР (наприклад [2, 54; 12, 243]), розглядають взаємно-зворотні займенники як окремий самостійний розряд займенникових слів, для українських граматичних студій таке

---

¹ Ми не розглядаємо розмовні варіанти взаємно-зворотних займенників: російські *друг другу* і *один другого* [25] та український *один другого* [4, 197].

розуміння є відносно новим². Так, у своїй фундаментальній праці 1951 року Ю. Шевельов уважав *один одного* прономіналізованим³ зворотом [34, 266]. В академічній праці «Сучасна українська літературна мова. Морфологія» автор розділу «Займенник» І. Матіяс зазначав, що «коли *один* сполучається з іншими формами цього ж слова, він не має самостійного значення, цілий же вислів **якоюсь мірою наближається до змісту форм зворотного займенника** (тут і далі в цитатах наш грубий шрифт – М.Г.)» і наводить приклади: *Один у одного питаєм: — Нащо нас мати привела?* (Т. Шевченко); *Серпень з вереснем стискають Один одному правиці* (М. Рильський) [30, 277]. Лише у новітньому граматичному описі української мови Іван Вихованець зазначає, що *один одного* – це **взаємно-зворотний займенниковий іменник**, який «вказує на суб'єкти, кожний з яких є носієм дії, процесу чи стану і водночас об'єктом, адресатом і под. тих же дії, процесу чи стану з боку іншого суб'єкта» [4, 197]. Займенниковому іменнику притаманні іменникові морфологічні категорії, хоч з **деякими модифікаціями**, зокрема категорії відмінка, **числа й роду**. Так, займенниковий іменник *один одного* має форми всіх трьох родів однини та форму множини. У конкретних контекстах ці форми можуть позначати істот (неістот) чоловічого, жіночого, середнього роду або різних родів. Отже, мовцеві потрібні чіткі правила вживання певної форми.

М. Сулима у своїх коротеньких начерках 1928 року, розглядаючи питання ніякого (сучасною термінологією – середнього) роду, зазначав, що «Ніяким родом ще характеризують якийсь загальний збірність, де просто немає й потреби або можливості⁴ визначати рід осіб чи речей (ті бо особи чи речі, напр., різних родів)» і що «сюди ж стосується й

---

² Так само академічна російська граматики 1980 року [23, 531] ще не фіксує такого розряду займенників, тоді як у сучасному проекті корпусного опису російської граматики (Русграм) [25] він уже є.

³ **Прономілізація** (від *лат.* *pronomen* – займенник) – перехід слів з інших іменних частин мови до класу займенників [33, 534].

⁴ Тут і далі у цитатах збережено орфографію і стиль оригіналу.

ходовий зворот *одно одного*» [29, 16]. Певні рекомендації щодо вживання того чи того роду надав О. Пономарів, який ще 1992 року писав, що російську словосполуку *друг друга* перекладають «українською мовою: *один одного* (тільки про чоловіків), *одна одну* (тільки про жінок), *одне одного* (про представників обох статей одночасно)» [22, 33]. Проте рекомендації, яких форм уживати для неістот і коли вживати форми множини *одні одних*, нам не відомі.

За своєю функцією взаємно-зворотні займенники найближче стоять до зворотних займенників (*англ.* reflexive pronoun [1, 227; 2, 49], *нім.* Reflexivpronomen [12, 241], *рос.* возвратные местоимения [1, 227]), а в окремих мовах певні займенники виконують обидві функції (наприклад, у німецькій *sich* [12, 243; 13, 258, 260]). Тому їх часто розглядають разом (див. наприклад [4, 196-197; 13, 257-262]). Проте між цими розрядами займенників є суттєва відмінність. Конструкції зі зворотними займенниками описують процеси з одним учасником⁵, який впливає сам на себе або робить щось для себе (на свою користь чи шкоду), тоді як конструкції із взаємно-зворотними займенниками – процеси з двома або більше учасниками. Через це, на нашу думку, їх треба розглядати окремо.

Взаємно-зворотні займенники є результатом морфологічного зрощення певних словосполук, проте різний ступінь цього зрощення в окремих мовах відбивають правила писання разом чи окремо як самих займенників, так і їхніх сполук з прийменниками. Німецькій займенник *einander* – це одне слово, а його сполуки з прийменниками пишуть разом, наприклад: *beieinander*, *miteinander*, *nebeneinander*, *voneinander* [9, 200; 12, 243]. Англійській, російській та українській взаємно-зворотні займенники – це двослівні нерозкладні сполуки-

---

⁵ Цим учасником може бути й сукупність істот (неістот), яку розглядають як єдине ціле, порівняймо, *Студенти купили собі підручники* та *Кожен студент купив собі підручник*. У першому випадку маємо єдиний процес, учасником якого є сукупність осіб, а у другому – сукупність процесів, учасником кожного з яких є лише одна особа.

зростки [4, 197]. У сучасній англійській мові прийменники завжди ставлять перед першим елементом взаємно-зворотного займенника (*each* або *one*), наприклад: *about each other*, *for each other*, *with one another* [14, 68; 38, 126], тоді як ще за часів Шекспіра прийменники ставили всередину сполуки між першим та другим елементами (*gazed each on other*; *what we speak one to another*) [13, 260]. Можливо, саме відтоді усталилися звороти *one after another* (*one after the other*), які Лонгманівський словник пояснює так: *if events happen one after the other, they happen without much time between them* [40, 1218] (тобто якщо кажуть, що події стаються *one after the other*, це означає, що вони стаються через невеликий проміжок часу між ними).

З погляду побудови російський займенник *друг друга* та український *один одного* складаються «з флексійно незмінної і флексійно змінної форми» [4, 197] того самого слова. Відмінювання останньої форми показано в табл. 1, яка свідчить, що на відміну від сучасної англійської мови в російській та українській прості первинні прийменники завжди ставлять усередину словосполучення між першою та другою формою. Вторинні прийменники, навпаки, ставлять тільки перед займенником, наприклад: *рос. благодаря друг другу* [25]; *укр. завдяки один одному*. З окремими прийменниками допущеними є обидва варіанти, наприклад: *рос. друг около друга* та *около друг друга* [25]; *укр. щодо один одного* та *один щодо одного*. Можливо, тут відіграє роль не так похідність прийменника, як його довжина. Зауважимо, що питання про правила вживання сполук взаємно-зворотних займенників з різними прийменниками потребує окремого вивчення та виходить за межі цієї статті.

Таблиця 1. Відмінювання російського та українського взаємно-зворотних займенників.

Від.	Російська мова [18, 66]	Українська мова			
		чол. рід	жін. рід	сер. рід	множина
Наз.	–	–	–	–	–
Род.	друг друга; друг <i>про</i> друга	один <u>одного</u> ⁶ ; один <i>від</i> <u>одного</u>	одна <u>одної</u> ; одна <i>від</i> <u>одної</u>	одне ⁷ <u>одного</u> ; одне <i>від</i> <u>одного</u>	одні <u>одних</u> ; одні <i>від</i> <u>одних</u>
Дав.	друг другу; <i>благодаря</i> друг другу	один <u>одному</u> ; <i>завдяки</i> один <u>одному</u>	одна <u>одній</u> ; <i>завдяки</i> одна <u>одній</u>	одне <u>одному</u> ; <i>завдяки</i> одне <u>одному</u>	одні <u>одним</u> ; <i>завдяки</i> одні <u>одним</u>
Знах.	друг друга; друг <i>про</i> друга	один <u>одного</u> ; один <i>про</i> <u>одного</u>	одна <u>одну</u> ; одна <i>про</i> <u>одну</u>	одне <u>одного</u> ; одне <i>про</i> <u>одного</u>	одні <u>одних</u> ; одні <i>про</i> <u>одних</u>
Оруд.	друг <u>другом</u> ; друг <i>с</i> <u>другом</u>	один <u>одним</u> ; один <i>з</i> <u>одним</u> ;	одна <u>одною</u> ; одна <i>з</i> <u>одною</u>	одне <u>одним</u> ; одне <i>з</i> <u>одним</u> ;	одні <u>одними</u> ; одні <i>з</i> <u>одними</u>
Місц.	друг <i>о</i> друге	один <i>на</i> <u>одному</u>	одна <i>на</i> <u>одній</u>	одне <i>на</i> <u>одному</u>	одні <i>на</i> <u>одних</u>

⁶ У табл. 1 підкресленням проставлено наголоси, щоб показати, що на відміну від звичайного числівника *один* у флексійно змінній формі цього числівника, що входить до складу взаємно-зворотного займенника *один одного*, наголос у непрямих відмінках переходить на перший склад [31, 185; 35, 355].

⁷ З двох паралельних форм середнього роду *одно* та *одне* в табл. 1 подано лише новішу форму *одне*, що виникла під впливом прикметників. Сьогодні ця форма вживаніша, ніж старіша *одно* [31, 185-186].

З огляду на викладене вище можна зробити висновок, що англійські взаємно-зворотні займенники мають вищий ступінь зрощеності, ніж відповідні російський та український [2, 54; 14, 68; 38, 126], а німецький *einander* – найвищий ступінь з усіх розглянутих у цій статті.

Російські та українські взаємно-зворотні займенники є займенниковими іменниками (рос. местоимение-существительное [23, 531]). «Своєрідність семантики займенникових іменників порівняно із власне-іменниками полягає в тому, що» вони «не містять конкретної назви предмета і вказують на певні предмети лише в конкретній ситуації. Такі займенники поза контекстом або ситуацією абсолютно не зрозумілі мовцеві або слухачеві...» [4, 188]. Зауважимо, що взаємно-зворотні займенники можуть вказувати на дві або більше істот (неістот) лише в межах того самого речення [4, 197].

У реченні взаємно-зворотні займенники зазвичай посідають формально-синтаксичну позицію валентно поєданого сильнокерованого⁸ другорядного члена речення є на відміну від деяких інших займенникових іменників (наприклад, особових) не можуть виконувати формально-синтаксичну функцію головного члена речення – підмета. Саме тому вони й не мають форм називного відмінка [4, 196] (див. табл. 1).

---

⁸ **Керування** (англ. government, рос. управление [1, 486]) – тип синтаксичного зв'язку між членами словосполуки, коли опорне (головне) слово зі значенням власне ознаки вимагає від залежного слова (іменника або слова іншої частини мови, ужитого в значенні іменника) певної відмінкової форми без прийменника або з прийменником. Розрізняють **сильне керування** (англ. strong government, рос. сильное управление [1, 487]), коли певне значення опорного слова обов'язково повинно мати залежне слово у визначеному відмінку без прийменника або з прийменником (не може не мати), та **слабке керування** (англ. weak government, loose government, рос. слабое управление [1, 487]), коли наявність залежного слова без прийменника або з прийменником зумовлена не конкретним значенням опорного слова, а змістом вислову або характером синтаксичної конструкції [20, 13-15; 33, 249-250].

З огляду на наведені вище дефініції парної та колективної взаємодії можна сформулювати таке правило: форм однини займенника *один одного, одна одної, одне одного* треба вживати стосовно **парної взаємодії однієї чи багатьох пар** залежно від граматичного роду іменників, тоді як форм множини *одні одних* – стосовно **колективної взаємодії**. Його правильність доведемо прикладами з творів класиків української літератури різних часів та сучасних авторів.

2. Традиція вживання форм однини залежно від граматичного роду (статі)

Для наочності та порівнянності подамо приклади вживання всіх трьох форм однини з творів тих самих авторів різних часів (дорадянська, довоєнна та повоєнна радянська література і сучасні автори). З дорадянської української літератури візьмемо повість «Земля» (1902) [19 II, 5-293] О. Кобилянської (1863-1942). Довоєнну українську радянську літературу буде репрезентувати роман «Майстер корабля» (1928) [37 II, 5-162] відомого українського радянського письменника Ю. Яновського (1902-1954). З повоєнних часів візьмемо роман «Роксолана» (1980) [17] класика радянської літератури П. Загребельного (1924-2009), а із сучасної української літератури – роман «Музей покинутих секретів» (2009) [15] О. Забужко. З кожного твору подано по одному прикладу кожного роду для істот і неістот (за наявності). Для зручності подальших посилань усі приклади пронумеровано:

- (1) *Божевільні, страшні прокльони, що, немов лякаючись самі себе, розбігалися **один по однім** у тихій хаті й розповзалися в темні, що чимраз більше зростала ...* (О. Кобилянська «Земля») [19 II, 274];
- (2) *... чутливі **жінки** приступали **одна по одній** до нього і успокоювали його ...* (О. Кобилянська «Земля») [19 II, 218];
- (3) ***Хмари снігу одна по одній** гнали шаленим летом по білій поверхні й заслоняли всякий вид* (О. Кобилянська «Земля») [19 II, 265];
- (4) *Ішли (**він і вона** – М. Г.), притулившись **тісно одне до одного**, між високим збіжсям* (О. Кобилянська «Земля») [19 II, 77];

- (5) *Проте міністр і комісар встигли заглянути один одному в вічі* (Ю. Яновський «Майстер корабля») [37 II, 104];
- (6) *І він дивиться на море, де перепливають один одному дорогу кораблі* (Ю. Яновський «Майстер корабля») [37 II, 61];
- (7) *Але хмари, як хвилі, перекочувались на небі, підпливали одна під одну ...* (Ю. Яновський «Майстер корабля») [37 II, 93];
- (8) *Ми сиділи, загубивши розуміння власності рук. Ми (чоловік і жінка – М. Г.) хилилися одне до одного, як дуб і лоза, і кожне з нас було то дубом, то лозою* (Ю. Яновський «Майстер корабля») [37 II, 54];
- (9) *... і високогідні вельможі султанські, заохочуючи один одного, метали стріли щастя в гарбузи ...* (П. Загребельний «Роксолана») [17, 47];
- (10) *Лизали півням дзьоби, плювали їм під крила, смикали за ноги, струшували одурілих птиць, обкручували довкола себе, а тоді пускали в коло і мовчки, не дихаючи, стежили, як ошалілі бійці залізної дзьобають один одного, як тече з гребенів кров, вискубується пір'я на шиї й на грудях, викльовуються очі* (П. Загребельний «Роксолана») [17, 559];
- (11) *Старі дерев'яні доми, оздоблені густою різьбою, криво нахилені один до одного, ось-ось попадають* (П. Загребельний «Роксолана») [17, 37];
- (12) *Вона підвелася. Була така заввишки і так само тонка й зграбна, як Рушен. Ібрагім чомусь подумав, що вони мають сподобатися одна одній* (П. Загребельний «Роксолана») [17, 57];
- (13) *Так дві ворожі галери, повні воїнів, виходять у море лиш для того, щоб знайти одна одну й зчепитися бортами для смертельного поєдинку ...* (П. Загребельний «Роксолана») [17, 246];
- (14) *... та чи міг хто-небудь зазирнути в душу султана й султанші, цих двох таких неоднакових, власне, ворожих одне одному людей, які водночас не могли жити одне без одного* (П. Загребельний

- «Роксолана») [17, 450];
- (15) ... *слова* налітають *одне на одне* ...
(П. Загребельний «Роксолана») [17, 54];
- (16) ... *хлопи* цього не вміють, зараз кидаються
наввипередки топтати перед тобою *один одного*, як
самці за самичку, причому не з якоюсь конкретною
метою — скажімо, відбити тебе у товариша, – а
просто так, із чистого мистецтва, природа така ...
(О. Забужко «Музей покинутих секретів») [15, 245];
- (17) ... це нормальна наша бабська гра, всі *ми* в неї
граємо, залюбки підігруємо так *одна одній*, коли
треба ... (О. Забужко «Музей покинутих секретів») [15, 244-245];
- (18) Але ця думка чомусь не заспокоїла: поодинчі
загнані *скабки*, витягвані *одна по одній* ...
(О. Забужко «Музей покинутих секретів») [15, 554];
- (19) ... тим *хлопчиком* і тою *дівчинкою*, що колись
були закохувалися в інших дівчаток і хлопчиків і не
спали ночей по різних містах, ще не підозрюючи про
існування *одне одного* ... (О. Забужко «Музей
покинутих секретів») [15, 15].

У всіх наведених вище прикладах ідеться про парну взаємодію. З 19 прикладів – 11 стосуються істот (з них 10 – осіб й один – тварин), а вісім – неістот. Сім прикладів містять форму чоловічого роду, сім – жіночого, п'ять – середнього. З наведених прикладів переконливо випливає, що форма взаємно-зворотного займенника залежить від граматичного роду двох іменників – назв суб'єктів, що взаємодіють: якщо вони обидва чоловічого роду, треба вживати *один одного*, якщо обидва жіночого – *одна одну*, а якщо обидва середнього – *одне одного*. Характерною особливістю української мови є вживання займенника середнього (ніякого) роду не тільки, якщо обидва іменники середнього роду (приклад 15), а й коли іменники різного роду (суб'єкти різної статі) (приклади 4, 8, 14, 19) або їхній рід (стать суб'єктів) невідома (див. останній приклад у табл. 2). Російська мова завжди вживає в таких випадках займенника чоловічого роду, що можна проілюструвати порівнянням оригінального російського тексту «Ночь перед Рождеством» М. Гоголя

[8, 201-243], де крім сучасного займенника *друг друга* також вжито застарілого сьогодні взаємно-зворотного російського займенника *один другого*, що змінюється за родом, з його українським перекладом «Ніч проти Різдва» М. Рильського [7] (табл. 2).

Таблиця 2. Порівняння оригінального тексту М. Гоголя з його українським перекладом М. Рильського

Оригінальний російський текст	Переклад Максима Рильського
Н. В. Гоголь «Ночь перед Рождеством»	Микола Гоголь «Ніч проти Різдва»
<i>Запорожцы значительно взглянули друг на друга</i> [8, 237]	<i>Запорожці скинули один на одного значущим поглядом</i> [7, 46]
<i>Но где ни показывалось пятнышко, там звезды, одна за другою, пропадали на небе</i> [8, 202]	<i>І де тільки з'являлася цятка, там зорі одна по одній щезали на небі</i> [7, 4]
<i>Всё, что ни живет в нем (в свете – М. Г.), всё силится перенимать и передразнивать один другого</i> [8, 204]	<i>Все, що тільки живе на ньому (на світі – М. Г.), все те намагається перехоплювати та перекривляти одне одного</i> [7, 7]

Проте на цю особливість української мови не зважили розробники ухваленого 2002 року Сімейного кодексу [26], у якому є такі положення:

– Наречені зобов'язані повідомити **один одного** про стан свого здоров'я (ст. 30);

– Дружина та чоловік відповідальні **один перед одним**, перед іншими членами сім'ї за свою поведінку в ній (ст. 55).

Оскільки йдеться про традиційну (гетеросексуальну) сім'ю, то має бути **одне одного, одне перед одним** тощо.

Так само помилково вжито займенника **один одного** в українському перекладі «Загальної декларації прав людини» (табл. 3).

Таблиця 3. Порівняння оригіналу та чинних перекладів статті 1 «Загальної декларації прав людини».

Англійська конструкція	Російська конструкція	Українська конструкція
<p><i>All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in a spirit of brotherhood</i> [41, ст. 1].</p>	<p><i>Все люди рождаются свободными и равными в своем достоинстве и правах. Они наделены разумом и совестью и должны поступать в отношении друг друга в духе братства</i> [5, ст. 1].</p>	<p><i>Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства</i> [16, ст. 1],</p>

Англійський взаємно-зворотний займенник *one another* правильно перекладено російською *друг друга*. Проте українському перекладачеві треба було не калькувати російську мову, а вжити форми середнього (ніякого) роду займенника *одне одного*, оскільки йдеться про людей незалежно від статі.

Автори деяких фахових текстів, можливо під впливом російської мови, не відчують потребу узгоджувати форму взаємно-зворотного займенника *один одного* залежно від граматичного роду іменників, що є назвами неістот. Наприклад, правильно писати:

Процес формування світогляду школярів – складний і суперечливий. Тут діють численні чинники, діють з різною силою і ефективністю, інколи всупереч один одному (наприклад, школа вчить, що людина походить від мавпи, а церква – від Адама).
(<http://skaz.com.ua/literatura/14135/index.html?page=15>),

бо іменник *чинник* чоловічого роду. Але помилковими є речення:

- *Стоматологи використовують їх, щоб змінити і збалансувати розміри щелеп щодо один одного* (<http://brevet-sistemy.ru/ukr/v-yakikh-vipadkakh-neobkhidni-breketi>);

- *...але питання екології та економіки завжди йшли всупереч один одному і поки економічний інтерес перемагає* (<http://sop.org.ua/forum/viewtopic.php?f=35&t=878>);

- *Йому допомагало в цьому те, що між центральною владою й самоуправлінням існував антагонізм, що спонукував їх часто діяти всупереч один одному* (<http://www.br.com.ua/referats/Other/35227-7.html>).

Оскільки *щелепа* – іменник жіночого роду, а *питання* – середнього, у першому прикладі має бути *одна щодо одної*, а в другому – *всупереч одне одному*. В останньому прикладі іменники *влада* і *самоуправління* різних родів (жіночого і середнього), тому згідно з наведеним вище правилом займенник має також бути у середньому (ніякому) роді – *всупереч одне одному*.

Інші автори «передають куті меду», уживаючи форм середнього роду *одне одного* як універсальних незалежно від граматичного роду іменників, наприклад:

• *Влада та опозиція мають дослухатися одне до одного.* (<http://video.meta.ua/4779179.video>).

Оскільки *влада і опозиція* – іменники жіночого роду, то правильно *одна до одної*.

3. Традиція вживання форм множини *одні одних*.

Хоч модель колективної взаємодії використовують рідше, ніж модель парної, у творах української класичної літератури (дорадянської, радянської довоєнної та повоєнної і сучасних авторів) маємо достатньо прикладів вживання взаємно-зворотного займенника *один одного* у формі множини. Оскільки не всі твори, обрані в попередньому розділі, містять такі приклади, візьмемо додатково деякі інші твори: роман «Вершники» (1935) Ю. Яновського [37 II, 327-410], кіноповість «Зачарована Десна» (1956) [11 II, 9-60] О. Довженка (1894-1956), статтю І. Дзюби «Слово совісне і добре» (1989) [10, 200-204]. Ось ці приклади:

(20) *Але бог добрий, простить людям, хоч як вони його гнівають, хоч мордують одні одних, убивають, ошукують, присягають фальшиво, крадуть* (О. Кобилянська «Земля») [19 II, 165];

(21) *Сутеніло, з обох боків розпочалася серйозна стрілянина, стрільці вони були добрі, клали одні одних наповал* (Ю. Яновський «Вершники») [37 II, 409];

(22) *Вони (великі наші батьки – М. Г.) билися великими кілками, граблицями, держаками вил, тримаючи їх в обох руках, як стародавні воїни. Часом вони ганялись один за одним з сокирами, гукаючи так голосно і страшно, що луна йшла по Десні, понад Черв'яковим лісом і понад тихими, таємничими озерами. Тоді ми, діти, теж починали ненавидіти одні одних, цебто ми з братом Самійлових хлопців, і готові були теж кинутись у бій, та боялись* (О. Довженко «Зачарована Десна») [11 II, 42];

(23) *Потім візири й вельможі, товплячись один*

*поперед одного, скільки вмістилося під табутом, підняли тіло великого муфтія високо на руках і так, передаючи **одні одним**, понесли до джамії Мехмеда Фатіха, де відбулася урочиста молитва за упокій душі великого небіжчика* (П. Загребельний. «Роксолана») [17, 280];

(24) *Змагалися музиканти – хто кого переграє, пехлевани, перетягуючи канатом **одні одних**, моряки і яничари, видираючись на гладенькі стовпи, намащені лоєм або намілені, акробати, що стрибали через єгипетський обеліск і кам'яні стовпи* (П. Загребельний. «Роксолана») [17, 308];

(25) *Справжній інтернаціоналізм — це реальність світопочування людей різних націй, які розуміють і шанують **одні одних**, вчать **одні в одних** добра і з добром ідуть **одні до одних** — не непрохано, звісно ... Такий інтернаціоналізм живе і в поезії Бориса Чичибабіна* (І. Дзюба. «Слово совісне і добре») [10, 203].

У всіх наведених вище прикладах ідеться про колективну взаємодію. Особливо наочно подано відмінність між парною і колективною взаємодією в прикладах 22-23. Описуючи у прикладі 22 бійку двох чоловіків (діда автора і Самійла), автор уживає **один за одним**, а ненависть автора і брата, з одного боку, і Самійлових хлопців, з другого – **одні одних**. Так само у прикладі 23 *товпитися **один поперед одного*** – це парна взаємодія, а передавати тіло від однієї групи носіїв до іншої – колективна.

Треба чітко відрізнити взаємодію багатьох пар від колективної взаємодії. Так, парною взаємодією є *молитва подружжя **одне за одного*** (<http://katolyk.org.ua/molytwa-simji/101791-2012-01-20-10-00-15.html>), тобто коли кожен чоловік молиться за свою дружину, а вона – за свого чоловіка. Проте папа Франциск закликає до колективної дії – *молимося завжди **одні за одних*** (<http://www.lds.lviv.ua/news/1363210684>). Цей заклик означає, що всі мають молитися за всіх.

Через брак чітких писаних правил навіть сучасні найдосвідченіші перекладачі фахових текстів не завжди правильно обирають форму займенникового іменника **один одного**, у чому можна переконатися, порівнявши англомовний оригінал монографії Сидні І. Лендау [39] та її переклад українською Ольги Кочерги [24] (табл. 4).

Таблиця 4. Порівняння англомовної монографії з її українським перекладом.

Оригінальний англійський текст	Український переклад
1. <i>Modern lexicographers look very carefully at each other's work</i> [39, 43]	<i>Теперішні словникарі дуже уважно стежать за роботою одне одного</i> [24, 55]
2. <i>Both (Goold Brown and Samuel Kirkham – М. Г.) included copious examples of proscribed usages, often from passages of each other's work ...</i> [39, 245]	<i>Обидва (Гулд Браун та Семюел Керкем – М. Г.) наводили рясні приклади засуджуваних ужитків, часто з праць одне одного ...</i> [24, 244]
3. ... <i>scholars who are scornful of such attitudes must realize sooner or later that they are addressing only each other</i> [39, 263]	... <i>науковці, що зневажають таке ставлення, рано чи пізно мають усвідомити, що вони звертаються лише один до одного</i> [24, 260]
4. ... <i>in actual speech, people often speak at the same time and interrupt one another ...</i> [39, 322]	... <i>у фактичному мовленні люди часто говорять одночасно й перебивають одне одного ...</i> [24, 317]
5. ... <i>other things being equal, dictionaries composed entirely by strangers will not be as good as dictionaries composed by people who work together and know each other</i> [39, 353]	... <i>за однакових інших обставин, словники, що їх укладають незнайомі люди, не будуть такими добрими, як словники, що їх укладають люди, що працюють разом і знають одне одного</i> [24, 345]

З огляду на викладене вище в прикладах 1, 3-5 табл. 4 правильніше вжити множини **одні одних**, бо, на нашу думку, тут описано саме колективну взаємодію багатьох осіб різної статі. А у прикладі 2 треба було б написати **один одного**, бо тут йдеться лише про двох конкретних чоловіків [6, 123].

Проте, як свідчить порівняння російських і українських конструкцій у табл. 5, ще на початку 50-х років ХХ ст. особи, яким довіряли перекладати українською з російської найважливіші суспільно-політичні тексти (і, зокрема, праці самого т. Сталіна), інтуїтивно розрізняли і переважно правильно вживали форм взаємно-зворотного займенникового іменника **один одного**: стосовно парної взаємодії залежно від граматичного роду (у чоловічому роді – приклади 1-2, 6, 10, у жіночому роді – приклади 7-10, у середньому – приклад 4) та стосовно колективної взаємодії у множині – приклад 3. Єдиний виняток становить приклад 5, де, на нашу думку, як і в прикладі 3 правильно було б вжити форми множини **одні одних**.

Таблиця 5. Порівняння російського фахового тексту з його українським перекладом.

Оригінальний російський текст	Український переклад
<p>1. <i>Думают ли эти товарищи, что английские феодалы и английский народ — в течение столетий” объяснялись друг с другом через переводчиков ...? [27, 17]</i></p>	<p><i>Чи думають ці товариші, що англійські феодали і англійський народ «протягом століть» розмовляли один з одним через перекладачів ... ? [28, 16]</i></p>
<p>2. <i>Конечно, неверно, что ввиду наличия ожесточенной классовой борьбы общество якобы распалось на классы, не связанные больше друг с другом экономически в одном обществе [27, 19]</i></p>	<p><i>Звичайно, невірно, що через наявність запеклої класової боротьби суспільство нібито розпалося на класи, не зв'язані більше один з одним економічно в одному суспільстві [28, 18]</i></p>

Оригінальний російський текст	Український переклад
<p>3. Язык есть средство, орудие, при помощи которого люди общаются друг с другом, обмениваются мыслями и добиваются взаимного понимания [27, 22]</p>	<p>Мова є засіб, знаряддя, за допомогою якого люди спілкуються одні з одними, обмінюються думками і добиваються взаємного розуміння [28, 21]</p>
<p>4. Дело в том, что у общественных явлений, кроме этого общего, имеются свои специфические особенности, которые отличают их друг от друга и которые более всего важны для науки [27, 35]</p>	<p>Справа в тому, що у суспільних явищ, крім цього спільного, є свої специфічні особливості, які відрізняють їх одне від одного і які більш за все важливі для науки [28, 33]</p>
<p>5. ... язык обслуживает общество как средство общения людей, как средство обмена мыслями в обществе, как средство, дающее людям возможность понять друг друга и наладить совместную работу ... [27, 36]</p>	<p>... мова обслужує суспільство, як засіб спілкування людей, як засіб обміну думками в суспільстві, як засіб, що дає людям можливість зрозуміти один одного і налагодити спільну роботу ... [28, 34]</p>
<p>6. Как видно, мы имеем здесь два различных вывода по вопросу о победе социализма, которые не только противоречат друг другу, но и исключают друг друга [27, 49]</p>	<p>Як видно, ми маємо тут два різні висновки в питанні про перемогу соціалізму, які не тільки суперечать один одному, але й виключають один одного [28, 46]</p>
<p>7. Как видно, мы имеем здесь две различные формулы по вопросу о судьбах социалистического государства, исключаящие друг друга [27, 50]</p>	<p>Як видно, ми маємо тут дві різні формули в питанні про долю соціалістичної держави, які виключають одна одну [28, 47]</p>

Оригінальний російський текст	Український переклад
<p>8. Сличив эти две формулы и видя, что они не только не совпадают друг с другом, а исключают друг друга, товарищ Холопов приходит в отчаяние [27, 51-52]</p>	<p>Порівнявши ці дві формули і бачачи, що вони не тільки не збігаються одна з одною, а виключають одна одну, т. Холопов впадає у відчай [28, 48]</p>
<p>9. ... а национальные языки будут иметь возможность свободно обогащать друг друга в порядке сотрудничества [27, 53]</p>	<p>... а національні мови матимуть можливість вільно збагачувати одна одну в порядку співробітництва [28, 50]</p>
<p>10. Требовать, чтобы эти формулы не находились в противоречии друг с другом, чтобы они не исключали друг друга, так же нелепо, как было бы нелепо требовать, чтобы эпоха господства капитализма не находилась в противоречии с эпохой господства социализма, чтобы социализм и капитализм не исключали друг друга [27, 54]</p>	<p>Вимагати, щоб ці формули не були в суперечності одна з одною, щоб вони не виключали одна одну, – так само безглуздо, як було б безглуздо вимагати, щоб епоха панування капіталізму не була в суперечності з епохою панування соціалізму, щоб соціалізм і капіталізм не виключали один одного [28, 50]</p>

ВИСНОВКИ

1. З огляду на історично сформовану норму і традицію української літературної мови можна сформулювати таке правило: форм однини займенникового іменника **один одного, одна одної, одне одного** треба вживати стосовно **парної взаємодії однієї чи багатьох пар** залежно від граматичного роду іменників, тоді як форм множини **одні одних** – стосовно **колективної взаємодії**.

2. Якщо йдеться про взаємодію двох суб'єктів, назви яких – іменники чоловічого роду, треба вживати форм чоловічого роду *один одного*, якщо обидва жіночого – форм жіночого роду *одна одну*, а якщо обидва середнього – форм середнього роду *одне одного*.

3. Характерною особливістю української мови є вживання форми середнього (ніякого) роду *одне одного* не тільки якщо обидва іменники – назви суб'єктів середнього роду, а й коли вони різного роду (суб'єкти різної статі) або їхній рід (стать суб'єктів) невідомий (-ма).

4. Правильність цих правил уживання доведено численними прикладами з творів класиків дорадянської, радянської довоєнної та повоєнної української літератури і сучасних авторів.

5. На ці правила треба зважати, перекладаючи українською англomовні фахові тексти, зокрема міжнародні та європейські конвенції, угоди, директиви, стандарти тощо.

Література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 2-е изд. стереотип. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 608 с. – Режим доступу: http://www.classes.ru/grammar/174.Akhmanova/source/worddocuments/_51.htm

2. Беляева М. А. Грамматика английского языка / М.А. Беляева. – М.: Высшая школа, 1971. – 334 с.

3. Большая Советская Энциклопедия: [в 30-ти т.] – М.: Сов. энциклопедия, 1969-1975. – 30 т.

4. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови: академ. граматики укр. мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська; за ред. Івана Вихованця. – К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.

5. Всеобщая декларация прав человека / Принята и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10.12.1948. – Офіційний текст ООН. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/documents/udhr/index.shtml>

6. Гінзбург М. Гендерні особливості, що на них треба зважати, перекладаючи англomовні фахові тексти українською /

Михайло Гінзбург // Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: [зб. наук. пр. / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, С.І. Сидоренка]. – К.: Аграр Медіа Груп, 2014. – С. 118-124.

7. Гоголь М. Ніч проти Різдва. З малюнками / М. Гоголь; [переклад М. Рильського]. – К.: Книгоспілка, 1929. – 56 с.

8. Гоголь Н.В. Полное собрание сочинений / Н.В. Гоголь; [гл. ред. Н.А. Мещеряков]. – Т. 1. – Ганц Кюхельгартен. Вечера на хуторе близ Диканьки. – М.: Изд-во АН СССР, 1940. – 556 с.

9. Грамматика немецкого языка с упражнениями / Hilke Dreuer, Richard Schmitt. – [München], Max Hueber Verlag, 2001. – 368 с.

10. Дзюба І. Слово совісне і добре / Іван Дзюба // Всему живому не чужой... Борис Чичибабин в статтях і воспоминаниях / сост. М.И. Богословский, Л.С. Карась-Чичибабина и др. – Харьков: Фолио, 1998. – С. 200-204. – Режим доступу : <http://chichibabin.narod.ru/dzyuba.html>

11. Довженко О. Твори: у 3-х т. / Олександр Довженко. – К.: Держ. вид-во художньої літератури, 1958-1960. – 3 т.

12. Дуден К. Грамматика современного немецкого языка / Konrad Duden. – Л.: Гос. уч.-пед. изд-во Минпрос. РСФСР, Ленингр. отделение, 1962. – 704 с.

13. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен; пер. с англ. В.В. Пассека и С.П. Сафроновой; под ред. и с предисл. проф. Б. А. Ильиша. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1958. – 404 с. – Режим доступу: http://www.classes.ru/grammar/108.Jespersen_Otto_The_philosophy_of_grammar/

14. Жлуктенко Ю.О. Порівняльна граматики української та англійської мов: посібник для вчителів / Ю.О. Жлуктенко. – К.: Радянська школа, 1960. – 160 с.

15. Забужко О. Музей покинутих секретів: [роман] / Оксана Забужко. – К.: Спадщина, 2012. – 832 с.

16. Загальна декларація прав людини / Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 // Офіційний вісник України, 2008. – № 93. – Ст.

3103. – С. 93-97. – Неофіційний переклад. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015

17. Загребельний П. Роксолана / Павло Загребельний. – К.: Радянський письменник, 1980. – 574 с.

18. Зализняк А.А. Грамматический словарь русского языка: Словоизменение. Около 100 000 слов / А.А. Зализняк. – 2-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1980. – 880 с.

19. Кобилянська О. Твори : в 2-х т. / Ольга Кобилянська. – К.: Дніпро, 1988. – Т. 1-2.

20. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови: Частина II. Синтаксис / Б.М. Кулик. – К.: Радянська школа, 1961. – 286 с.

21. Михайлик Р.П. Семантико-граматична структура дієслів на -ся в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.01 – «Українська мова» / Р.П. Михайлик. – К., 1995. – 16 с.

22. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підруч. / О.Д. Пономарів. – К.: Либідь, 1992. – 248 с.

23. Русская грамматика. Т. 1: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология / Н. Ю. Шведова (гл. ред.). – М.: Наука, 1980. – 784 с.

24. Сидні І. Лендау. Словники: мистецтво та ремесло лексикографії / Сидні І. Лендау ; [пер. з англ. Ольги Кочерги]. – К.: К.І.С., 2012. – 480 с.

25. Сичинава Д. В. Взаимные местоимения. Материалы для проекта корпусного описания русской грамматики (Русграм). / Д.В. Сичинава. – М., 2013. – Режим доступу: http://rusgram.ru/Местоимение#sm_rec

26. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р 2947-III (з останніми змінами згідно із Законом України від 12.01.2012 р 4314-VI). – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

27. Сталин И. Марксизм и вопросы языкознания / И. Сталин. – М.: Госполитиздат, 1953. – 56 с.

28. Сталін Й. Марксизм і питання мовознавства / Й. Сталін. – К.: Держполітвидав УРСР, 1950. – 52 с.

29. Сулима М. Українська фраза: коротенькі начерки: Посібник та підручник для профшкіл і педвузів, держкурсів українознавства і роб. бібліотек учителя установ Соцвиху / М. Сулима; Укрлікнеп при УПО НКО УСРР. – Харків: Рух, [1928]. – 97 с. – (Бібліотека українознавства) – Режим доступу: <http://r2u.org.ua/node/186>
30. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. акад. УРСР І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1969. – 584 с.
31. Сучасна українська мова : підруч. / за ред. О.Д. Пономарева. – 4-те вид. – К.: Либідь, 2008. – 488 с.
32. Толковый словарь по химии и химической технологии. Основные термины: Около 5 500 терминов / С. М. Баринов, Б. Е. Восторгов, Л. Я. Герберг и др.; под ред. Ю. А. Лебедева. – М. : Рус. яз., 1987. – 528 с.
33. Українська мова. Енциклопедія / Редкол. : В.М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та інші. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Укр. енцикл., 2004. – 824 с.
34. Шевельов (Шерех) Ю. Нарис сучасної української літературної мови / Ю. Шерех. – Мюнхен, 1951. – 404 с. – Режим доступу: http://movahistory.org.ua/wiki/Шевельов_Ю._Праці_наявні_в_інт_ернеті
35. Ющук І. П. Українська мова / І. П. Ющук. – К.: Либідь, 2003. – 640 с.
36. Языкознание: большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – 2-е изд, репринт. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
37. Яновський Ю. Твори : в 5-ти т. / Юрій Яновський. – К. : Дніпро, 1982-1983. – Т. 1-5.
38. Karamysheva I.D. Contrastive Grammar of English and Ukrainian Languages: Textbook / Irina Karamysheva. – 2-nd edition, revised. – Vinnytsia : Nova Knyha Publishers, 2012. – 320 p.
39. Landau S.I. Dictionaries: the Art and Craft of Lexicography / Sidney I. Landau. – 2nd edn. – Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press, 2001. – XVI, 478 p.

40. Longman Dictionary of Contemporary English: [for advanced learners]. – Seventh printing. – Harlow: Pearson Education Limited, 2012. – XIV, 2081, [2] p.

41. The Universal Declaration of Human Rights / Adopted by General Assembly resolution 217 A (III) of 10.12.1948. – Офіційний текст ООН. – Режим доступу: <http://www.un.org/en/documents/udhr/>

Оксана Горда
(Львів, Україна)

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВОЗНАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Досягнення поставленої під час наукового пошуку мети та реалізація завдань можливі за умови правильного вибору та застосування *методів дослідження*. Метод у цьому контексті учені кваліфікують водночас і як «спосіб організації пізнавальної й дослідницької діяльності науковця з метою вивчення явищ і закономірностей певного об'єкта науки» (з одного боку), і як «систему процедур вивчення об'єкта дослідження та / або перевірки отриманих результатів» (з іншого) [14].

Методи дослідження є різними за змістом і можуть диференціюватися на структурні підрозділи [11, 160]. До того ж кожна галузь має свої «надійні та перспективні методи наукового дослідження» [19, 6]. Часто саме виникнення тої чи іншої науки чи нового напрямку в ній і пов'язують із появою певного методу [6, 357].

Власні (спеціальні) методи вивчення мови упродовж свого історичного розвитку створила й лінгвістика [6, 355], а їх систематизація відбувалася відповідно до різних напрямів чи аспектів цієї науки [15, 51].

Досліджуючи мовні факти, вчені використовують як *загальнонаукові методи дослідження* (індукцію, дедукцію, аналіз, синтез, спостереження, гіпотезу, таксономію, порівняння, формалізацію, ідеалізацію, експеримент, фальсифікацію, моделювання тощо), так і власне мовознавчі [6, 358-360; 15, 49]. Щодо останніх, то в мовознавстві немає єдиної думки чи класифікації цих методів.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

1. **Амеліна Світлана Миколаївна** – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України

2. **Анастасьєва Оксана Анатоліївна** – старший викладач кафедри мовної підготовки Харківського національного технічного університету сільського господарства імені П. Василенка

3. **Андрійчук Андрій Борисович** – аспірант Херсонської державної морської академії (Науковий керівник – В. Д. Шарко, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фізики та методики її навчання Херсонського державного університету)

4. **Архипенко Людмила Михайлівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян Харківського національного економічного університету імені С. Кузнеця

5. **Бабай Людмила Володимирівна** – старший викладач кафедри мовної підготовки Харківського національного технічного університету сільського господарства імені П. Василенка

6. **Баух Антьє** – руководитель отдела международных обменов Немецкого Крестьянского Союза Департамента международных программ повышения квалификации

7. **Белікова Олена Віталіївна** – старший викладач кафедри української та російської мов Харківського національного університету будівництва та архітектури

8. **Беляєва Еліна Федорівна** – викладач кафедри англійської мови факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

9. **Берладін Дмитро** – студент Харківського національного технічного університету сільського господарства імені П. Василенка (Науковий керівник – О. В. Мокроменко, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мовної підготовки)

10. **Білик Наталя Олександрівна** – старший викладач кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних

громадян Харківського національного економічного університету імені С. Кузнеця

11. Бондаренко Володимир Васильович – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки і психології професійної підготовки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

12. Брага Ірина Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

13. Брунець Тетяна Михайлівна – викладач гуманітарних дисциплін Коледжу переробної та харчової промисловості Харківського національного технічного університету сільського господарства імені П. Василенка

14. Бувалець Олена Володимирівна – кандидат філологічних наук, викладач кафедри мовної підготовки Харківського національного технічного університету сільського господарства імені П. Василенка

15. Бурякова Олена Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та російської мов як іноземних Центру міжнародної освіти Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

16. Васенко Людмила Анатоліївна – доцент кафедри української, російської мов і прикладної лінгвістики, заступник завідувача кафедри з наукової роботи Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

17. Вовк Олена Іванівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри англійської філології навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького

18. Гінзбург Михайло Давидович – доктор технічних наук, професор, академік Української нафтогазової академії, начальник відділу Науково-дослідного і проектного інституту транспорту газу

19. Гіренко Сергій Петрович – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри психології та педагогіки Харківського національного університету внутрішніх справ

20. Горда Оксана Михайлівна – в.о. доцента кафедри

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНЕ І ПРИКЛАДНЕ ТЕРМІНОЗНАВСТВО

Амеліна С. Лексичні і граматичні труднощі перекладу текстів у галузі сільського господарства	3
Архипенко Л. Германізми в системі української економічної термінології	8
Гінзбург М. Мовні засоби подавання взаємодії у фахових та загальнозживаних текстах	18
Горда О. Методи дослідження мовознавчої термінології	43
Дубічинський В. Термінографічний аспект термінологічної підготовки фахівця	54
Дьолог О. Питання лексичного запозичення та специфіка запозичення термінів (на прикладі української економічної термінології)	66
Ємельянова Є. Тенденції розвитку української термінології сільськогосподарського машинобудування у 20-х – на початку 30-х років	77
Книшенко Н. Гіперо-гіпонімічні зв'язки як засіб тематичної організації дорожньо-будівельної термінології	86
Ковкіна Є. Явище омонімії в термінологічній підсистемі «Криміналістика»	93
Козелко І. Становлення фонетичної термінології в українських граматах кінця XIX – поч. XX ст.	101
Нікуліна Н. Метамова термінознавства: поняття «транспортна термінологічна мегасистема»	109
Сімонок В. Виробничо-технічна лексика в українській мовній картині світу	116
Сергєєва Г. Морфемна адаптація правничих термінів англomовного походження в системі української мови	128
Сукаленко Т. Лексико-семантичні процеси в економічній терміносистемі	140
Туровська Л. Українська військова термінографія XX ст.	146
Халіновська Л. Класифікаційні особливості сучасної	156